

О. Я. МАЛАНІЙ. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРИВАЛОСТІ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ЗАКОНОДАВСТВОМ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1918–1939 РР.)

Проаналізовано законодавство, що регулювало тривалість робочого часу та часу відпочинку на території Другої Речі Посполитої. Простежено зміни, що відбулись у законодавстві у 1920–30-х роках.

Ключові слова: робочий час, час відпочинку, надурочні роботи, нічна робота, вихідні дні, відпустки.

Проанализировано законодательство, которое регулировало продолжительность рабочего времени и времени отдыха на территории Второй Речи Посполитой. Прослежены изменения, произошедшие в законодательстве в 1920–30-х годах.

Ключевые слова: рабочее время, время отдыха, сверхурочные работы, ночная работа, выходные дни, отпуска.

The regulation of working hour length and rest time in the terrene of Second Polish-Lithuanian Commonwealth are analyzed. The author highlights lawmaking changes in the 1920's and 1930's.

Key words: working hours, rest time, overtime work, night work, weekends, holidays.

Українські землі в складі Другої Речі Посполитої в економічному відношенні входили до так званої «Польщі Б», тобто їх не зачіпала індустріалізація, яку Польща провадила на своїх корінних землях – «Польщі А». Тому чисельність промислових робітників у Східній Галичині була відносно незначною. За даними Міністерства Праці та Соціальної Опіки, на території східних воєводств у 1929 р. було 5077 промислових підприємств, з них 1699 мали по 4 робітники кожне, 2294 – від 5 до 19 робітників і лише 138 – більше як 100 робітників. У 1933 р. таких залишилось тільки 84¹. Українські робітники переважали в с/г, деревообробній промисловості, будівництві, на цегельнях та нафтовій промисловості. Численні страйки робітників Східної Галичини (тільки у Львівському воєводстві зареєстровано 46 страйків та 5083 страйкуючих у 1933 р.) свідчать про порушення їх трудових прав, зокрема недотримання норм тривалості робочого часу та часу відпочинку, оплати за надурочні роботи².

Ці ж питання є актуальними – в нових історичних умовах для сучасної України. Вважаємо, що законодавство міжвоєнної Польщі (яке діяло на території Східної Галичини, тобто Львівського, Станіславського, Тернопільського воєводств, до початку Другої світової війни), що встановлювало тривалість робочого часу та часу відпочинку, потребує дослідження в плані порівняння з сучасним українським законодавством зокрема й з метою поглиблення знань з історії держави і права України.

Зазначимо, що трудові відносини на території Західної України у міжвоєнний період висвітлені в працях радянських дослідників М. Кравця, І. Василю. Попри свою тенденційність дослідження радянських науковців містять важливі статистичні дані про кількість страйків та страйкуючих у воєводствах, а також про причини та наслідки страйків.

Сучасні українські дослідники вивчають період Другої Речі Посполитої здебільшого в етнополітичних та соціально-економічних аспектах, зосереджую-

---

© МАЛАНІЙ Оксана Ярославівна – старший викладач кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького

чись на українсько-польських відносинах (С. Макарчук, Ю. Сливка, Л. Зашкільняк, С. Кульчицький, В. Комар, М. Кугутяк). Деякі – дотично до трудових відносин. Зокрема, український науковець Р. Берест досліджує повноваження профспілок щодо захисту прав робітників та контролю за додержанням законодавства про працю в період Другої Речі Посполитої. Структуру та зайнятість населення міжвоєнної Польщі аналізує О. Дудяк. Причини та умови еміграції до інших країн вивчають С. Качараба та В. Калина. Досліджуючи діяльність судів в Другій Речі Посполитій, О. Липитчук зазначає, що на середину 20-х років ХХ ст. кількість звернень щодо не дотримання трудового законодавства настільки зросла, що уряд у 1928 р. змушений був створити спеціальні суди праці, які займались виключно трудовими спорами³.

Щодо регулювання робочого часу та часу відпочинку у Другій Речі Посполитій, то комплексного дослідження в українській правовій науці на даний час немає.

Метою даної статті є аналіз польського законодавства про тривалість робочого часу та часу відпочинку у міжвоєнний період.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: вивчити закони Міністерства Праці та Соціальної Опіки, які регулювали час праці та відпочинку в Другій Речі Посполитій; дослідити розпорядження відповідних міністерств, які регулювали тривалість робочого часу та часу відпочинку в різних галузях промисловості та торгівлі; порівняти законодавство про робочий час та час відпочинку Другої Речі Посполитої із сучасним законодавством України.

Регулювання тривалості робочого часу здійснювалося на основі Закону «Про час праці в промисловості і торгівлі» від 18 грудня 1919 р., який склався з 20 артикулів та перехідних положень і був обов'язковим на всій території Другої Речі Посполитої. Перший артикул даного Закону встановлює 8-годинну тривалість робочого дня для всіх працівників, що зайняті на основі укладення договору в промисловості, гірничодобувній справі, торгівлі, зв'язку та інших сферах господарської діяльності, незалежно від форми власності. Праця в суботу обмежується 6 годинами. В підсумку, тривалість робочого тижня не мала перевищувати 46 годин.

Позитивним положенням Закону вважаємо те, що для працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці, тривалість робочого часу могла бути скорочена. Але законодавець не зобов'язав до цього працедавця і не визначив конкретної тривалості робочого часу на таких підприємствах. Натомість діючий Кодекс законів про працю України встановлює нормальну тривалість робочого часу працівників – 40 годин на тиждень, та скорочену – для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, – не більше як 36 годин на тиждень.

Шостий артикул Закону 1919 р. визначав винятки, за яких дозволялося застосування надурочних робіт. Зазначимо, що граничні норми застосування надурочних робіт у Другій Речі Посполитій співпадають з нормами чинного трудового законодавства України. Упущенням вважаємо відсутність в польському законодавстві категорій працівників, яких заборонено залучати до надурочних робіт.

Крім надурочних робіт, Закон регулював працю у вихідні і святкові дні, яка була дозволена лише у визначених випадках: для виконання робіт по забезпеченню повсякденних потреб населення: освітлення, водопостачання, прибирання, комунікації. Обов'язково повинні працювати у вихідні і святкові дні аптеки, їдальні, лазні, театри, але не довше, ніж до 3-ї години дня, а також магазини, в яких продають молочні продукти та живі квіти, – до 10-ї години до обіду; на безперервно діючих суб'єктах господарювання, призупинення роботи на яких неможливе через виробничо-технічні умови; для відвернення стихійного лиха,

нешасного випадку або виробничої аварії і усунення їх наслідків, але не більше як 12 годин на добу; в магазинах в останній тиждень перед святами Різдва Христового та Великодня – з 1-ї години в обід до 6-ї години вечора⁴.

Робочий час працівників певних сфер діяльності визначався особливими розпорядженнями. Так, на основі Шостого артикулу Закону «Про час праці в промисловості і торгівлі» було видано Розпорядження Ради Міністрів від 26 серпня 1920 року в справі продовження часу праці в закладах, що працюють для потреб армії. Згідно даного Розпорядження, робочий час на військових заводах можна було продовжувати до 12 годин на добу. Після шести годин праці обов'язковою була 1-годинна перерва для відпочинку. Якщо це безперервно діюче підприємство, то перерва надається по чергово кожній групі робітників⁵.

Розпорядження Міністра праці та соціальної опіки і Міністра промисловості та торгівлі з 26 січня 1922 року регулює робочий час осіб, зайнятих в охороні будівель, обладнання, рухомого майна, сторожів парків, садів, який складає 12 годин. Але протягом робочого часу працівникам надається можливість прийняття їжі, не покидаючи місця праці⁶.

Розпорядження «Про час праці працівників трамвайного руху» від 16 березня 1925 р. визначає, що місячна норма робочого часу для водіїв, провідників, контролерів, експедиторів, інструкторів, дорожньої служби, механіків трамваїв складає 184 години, тобто 46 годин на тиждень, і не більше 10 годин на добу. Робочий час працівників трамваїв може тривати без обідньої перерви, але працівнику надається можливість прийняття їжі⁷.

Окремим Розпорядженням Міністра праці та соціальної опіки і Міністра промисловості та торгівлі від 10 грудня 1921 року визначався робочий час у пекарнях. Згідно даного Розпорядження, праця в пекарнях дозволялася вночі, у вихідні і святкові дні. Але потрібно було завчасно попередити Управління Інспекції Праці про види робіт, кількість зайнятих працівників, час виконання робіт⁸.

Розпорядження Міністерства праці та соціальної опіки, за погодженням з Міністерством Промисловості та Торгівлі, на виконання Закону «Про час праці в промисловості і торгівлі» від 22 березня 1921 року постановляло, що в місцях громадського відпочинку, в садах, парках у вихідні та святкові дні дозволяється продаж солодощів, фруктів, квітів, тютюнових виробів. Крім цього, у вихідні і святкові дні могли працювати магазини та кіоски з продажу преси. Працівники, зайняті більше, ніж 3 години, в магазинах, на ринках, в неділі та свята повинні отримувати в тиждень відповідну кількість годин відпочинку⁹.

Згідно нового Закону «Про час праці в промисловості і торгівлі» від 14 лютого 1922 р., час продажу товарів і відкриття магазинів може тривати 10 годин на день без обов'язкової перерви на обід. Це положення не поширюється на аптеки та їдальні¹⁰. Години відкриття та закриття магазинів визначаються повітовою владою для кожної місцевості окремо, але не раніше як з 5 години ранку і не пізніше як до 21 години вечора. При винесенні рішення повітова влада бере до уваги думку зацікавлених осіб (власників магазинів та покупців)¹¹.

Робота в нічний час допускалася лише на безперервно діючих підприємствах та для відвернення стихійного лиха, нещасного випадку, виробничої аварії. Нічним вважався час з 9-ї години вечора до 5-ї години ранку (за чинним законодавством України – з 10-ї години вечора до 6-ї години ранку).

Згідно з Розпорядженням Міністра Праці та Соціальної Опіки, за погодженням з Міністром промисловості та торгівлі, «Про нічну працю в друкарнях» від 5 червня 1921 р., нічна праця дозволена для тих працівників друкарень, які займаються видавництвом щоденних газет та публікацією термінових урядових документів¹².

Важливою нормою Закону «Про час праці в промисловості і торгівлі» від 18 грудня 1919 р. стало те, що встановлення 8-годинного робочого дня на підприємствах, де до прийняття даного Закону робочий день був більший, не могло позначитися на зниженні заробітної плати. А для переважної більшості робітників Східної Галичини, які жили в бідності, це положення було важливим, оскільки денний заробіток на лісопилному чи спиртовому заводі в середньому складав 2 злотих, а квартирна плата за місяць складала 30 злотих і сніданок для сім'ї – 3 злотих.

Закон «Про час праці в промисловості і торгівлі» 1919 р. регулював також час відпочинку працівників. Обов'язковою була обідня перерва для відпочинку і харчування тривалістю не менше однієї години, під час якої можна було відлучатись з місця роботи. Якщо умови виробництва не дозволяли встановити перерву, то працівникам надавалась можливість прийняття їжі протягом робочого часу. Тривалість щотижневого безперервного відпочинку становила не менше, як 24 години. На підприємствах, де робота велась у вихідні та святкові дні в зв'язку з необхідністю обслуговування населення, та на безперервно діючих підприємствах вихідний надавався у будь-який день тижня, згідно графіку. Працівники торгових закладів, зайняті в суботу понад 6 годин, мали отримати додатково один вихідний день на місяць або 2 тижні – протягом року. Ця відпустка не враховується до оплачуваної відпустки працівника¹³.

16 травня 1922 р. Міністерство праці та соціальної опіки видало Закон «Про відпустки для працівників, зайнятих в промисловості і торгівлі», який регулював надання, термін та оплату відпусток¹⁴. Протягом 20-30-х рр. до цього Закону вносились зміни, тому 25 жовтня 1933 року Міністерство соціального забезпечення оголосило зведений текст Закону «Про відпустки для працівників, зайнятих в промисловості і торгівлі», який вступив в дію 1 січня 1934 року.

Згідно з даним Законом, працівники зайняті на основі трудового договору в промисловості, торгових закладах, дільовстві, сфері зв'язку і транспорту, готельно-бізнесі, комунальному господарстві, гірничодобувній промисловості, медичних та інших закладах, як приватної, так і державної форми власності, мали право на щорічну оплачувану відпустку. Робітникам сезонних підприємств також надавалось таке право за умови, що їх праця триває не менше 10 місяців на рік¹⁵.

Промислові заклади, в яких зайнято менше 4 осіб, не підлягали регулюванню даним Законом. Багатьох робітників Східної Галичини це положення позбавляло права на оплачувану відпустку, оскільки на переважній більшості підприємств Східної Галичини було зайнято менше 4 осіб.

Законодавством регулювалось також питання втрати права на оплачувану відпустку. Підставами втрати оплачуваної відпустки були: розірвання трудового договору працівником та розірвання трудового договору роботодавцем в односторонньому порядку з причини порушення працівником умов трудового договору. Розмір оплати за час відпустки повинен відповідати оплаті за час праці. Працівник втрачав право на оплату, якщо за час відпустки працював в іншому закладі і отримував там зарплату¹⁶.

Недоліком польського міжвоєнного законодавства про відпустки вважаємо відсутність додаткових відпусток за роботу з шкідливими і важкими умовами праці, а також для працівників з ненормованим робочим днем.

Протягом 20–30-х років законодавство про робочий час змінювалось та доповнювалось. А з 1934 р. набув чинності новий Закон «Про час праці в промисловості та торгівлі», який містив зміни щодо тривалості робочого часу, оплати за надурочні роботи та обіднього відпочинку. У порівнянні з Законом 1919 р., три-

валість робочого тижня збільшувалась до 48 годин (за рахунок 8-годинної праці в суботу). Новим положенням Закону 1934 р. стала можливість змінювати розклад робочого часу працівників, умови праці яких залежать від пори року та атмосферних явищ. Але при цьому тривалість робочого тижня не могла перевищувати 48 годин, а робочого дня – 10 годин¹⁷.

Нагляд і контроль за додержанням законодавства про робочий час та час відпочинку покладался на Управління інспекції праці.

До порушників законодавства про робочий час застосовувалось покарання у вигляді штрафу від 200 до 1000 злотих, або арешту до 3 місяців. Недотримання законодавства про час відпочинку тягло за собою штраф в розмірі до 100 злотих або арешт впродовж одного місяця.

Незважаючи на це, тривалість робочого часу та право на відпустку часто порушувались, про що свідчать вимоги страйкарів та переписка Станіславського Інспекторату Праці з повітовим судом. Так, при перевірці у 1926 р. інспектором праці Титакевичем фабрики «Адельсберг» у Станіславі було виявлено, що праця робітників триває 12 годин на день¹⁸.

Через не дотримання тривалості робочого часу збільшувалась кількість нещасних випадків на підприємствах. Зокрема це стосується деревообробної промисловості, в якій було зайнято більшість робітників Східної Галичини. Зважаючи на місцезрозташування підприємств деревообробної промисловості, інспекторам праці важко було контролювати за умовами праці та тривалістю робочого часу¹⁹.

На підставі наведеного робимо висновок, що регулювання робочого часу та часу відпочинку на території Східної Галичини у міжвоєнний період здійснювалось на основі Законів «Про час праці в промисловості і торгівлі» 1918 р. та 1934 р., Законів «Про відпустки» 1922 р. та 1933 р. та низки розпоряджень Ради Міністрів, Міністерства праці та соціальної опіки і Міністерства промисловості та торгівлі. Ними встановлювалась тривалість робочого часу, обідньої перерви, відпустки, регулювалась тривалість робочого часу у вихідні та святкові дні, визначався порядок оплати за надурочні роботи. Також встановлювалась відповідальність за не дотримання тривалості робочого часу та часу відпочинку.

У зв'язку з нестабільною економічною ситуацією Другої Речі Посполитої трудове законодавство часто змінювалось, що погіршувало становище робітників. Так, Закон «Про час праці в промисловості і торгівлі» 1934 р. збільшував робочий тиждень на 2 години також зменшував плату за надурочні роботи.

Опрацьовані джерела порівняно із сучасним трудовим законодавством України не пропонують механізмів регулювання тривалості робочого часу для неповнолітніх осіб та для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, не визначають категорії працівників, яких заборонено залучати до роботи в нічний час та до надурочних робіт. Недоліком законодавства Другої Речі Посполитої, що регулювало час відпочинку, вважаємо відсутність соціальних оплачуваних відпусток, пов'язаних з вагітністю та пологами, доглядом за дитиною. Перспективними напрямками досліджень трудового законодавства Другої Речі Посполитої вважаємо вивчення норм, що врегульовують умови праці молоді та жінок.

1. *Коріненко П.С.* Новітня історія України. – Ч. 3 / П.С. Коріненко, А.К. Фартушняк. – Тернопіль: Астон, 2007. – С. 352–354. 2. *Кравець М.М.* Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921–1939 рр. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1959. – С. 172. 3. *Литвичук О.* Структура та діяльність судів праці в міжвоєнній Польщі // Вісник

Львівського університету: Серія юридична. – 2002. – Вип. 37. – С. 192–200. **4.** *Ustawa o czasie pracy w przemyśle i handlu* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1920. – № 2. – Poz. 7. **5.** *Rozporządzenie w przedmiocie przedłużenia czasu pracy w zakładach, pracujących dla potrzeb armji* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1920. – № 95. – Poz. 625. **6.** *Rozporządzenie wydane w porozumieniu z Ministrem Przemysiu i Handlu w sprawie czasu pracy osób zatrudnionych przy pilnowaniu* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1922. – № 18. – Poz. 148. **7.** *Rozporządzenie w sprawie czasu pracy pracowniкуw ruchu tramwajyw miejskich*. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1925. – № 27. – Poz. 197. **8.** *Rozporządzenie o wykonywaniu w nocy oraz w niedzielk i dni świąteczne robyt, poprzedzających produkcjk w piekarstwie* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1921. – № 104. – Poz. 759. **9.** *Rozporządzenie o czasie pracy w zakładach handlowych, do ustawy z dnia 18 grudnia 1919 r. o czasie pracy w przemyśle i handlu*. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1921. – № 47. – Poz. 291. **10.** *Ustawa zmieniająca ustawk z dnia 18 grudnia 1919 r. o czasie pracy w przemyśle i handlu* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1922. – № 14. – Poz. 127. **11.** *Rozporządzenie w przedmiocie zmiany rozporządzenia wykonawczego z dnia 22 marca 1921 r. o czasie pracy w zakładach handlowych*. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1922. – № 27. – Poz. 223. **12.** *Rozporządzenie w przedmiocie pracy nocnej w drukarniach i zakładach graficznych*. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1921. – № 57. – Poz. 362. **13.** *Rozporządzenie o czasie pracy w zakładach handlowych* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1923. – № 70. – Poz. 551. **14.** *Ustawa o urlopach dla pracowniкуw, zatrudnionych w przemyśle i handlu*. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1922. – № 40. – Poz. 334. **15.** *Ustawa o urlopach dla pracowniкуw, zatrudnionych w przemyśle i handlu* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1933. – № 94. – Poz. 735. **16.** *Rozporządzenie wydane w porozumieniu z Ministrem Przemysiu i Handlu w przedmiocie wykonywania ustawy z dnia 16 maja 1922 r. o urlopach dla pracowniкуw, zatrudnionych w przemyśle i handlu* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1923. – № 62. – Poz. 464. **17.** *Ustawa o czasie pracy w przemyśle i handlu* // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1933. – № 94. – Poz. 734. **18.** *ДАІФО*. – Ф. 262. – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 23. **19.** *Відозва до робітників деревного промислу* // Робітничий голос. – 1938. – Жовтень. – Ч. 7. – С. 4.